

“Wat doen we in de tussentijd?”

Reactie conceptrapport Gezondheidsraad
i.s.m. Bewonersgroep Bloemberg - Veeningen
1 oktober 2013

“Wat doen we in de tussentijd?”

Reactie conceptrapport Gezondheidsraad
i.s.m. Bewonersgroep Bloemberg - Veeningen
1 oktober 2013

Inleiding: Bollenboos is blij.....

§1 goede burenen?	4
1.1 de bewuste boer	
1.2 de bedreigde boer	
§2 bescherming nu	7
2.1 communicatie zonder actie is ledig	
§3 blootstelling en goedkeuring	7
3.1 onder werkers zijn ook kinderen	
3.2 voeding en omgeving: dubbele belasting	
3.3 niet gevoeliger, maar anders reagerend	
§4 woordkeuze en vertegenwoordiging	9
4.1 definitie omwonenden	
4.2 wie zijn de boeren?	
§5 hopen dat het goed komt: handhaving en rapportage	10
5.1 uit hoeveel incidenten bestaat een patroon?	
5.2 certificering, veiligheidsbesef en omwonenden	
5.2.1 verslappend veiligheidsbesef	
§6 overwegingen van economische aard	12
6.1 transparantie	
§7 voorzorgsbeginsel	14
7.1 er is zelfs geen gebrek aan wetenschappelijk bewijs	
7.1.2 ‘hard’ bewijs	
7.2 het voorzorgsbeginsel en de gezondheidsraad	
§8 handelingsperspectieven	14
8.1 spuitvrije zones geven ruimte	
8.2 CTGB adequaat en evenwichtig	
8.3 afhankelijkheid van chemische gewasbeschermingsmiddelen	
8.4 rollen vechtend over straat	
8.5 binnen de grenzen	
8.6 ingeperkt: hoe lelieteelt een verloren zomer veroorzaakt	

- 8.7 concrete maatregelen
- 8.8 geen momentopname
- 8.9 kleurcodes: begrijpelijke en zeer toegankelijke informatie

§9 Veeningen, Hardenberg, Ommen en Dwingeloo-----18

- 9.1 Veeningen
  - 9.1.1 niet de omstandigheden bepalen het risico, maar de inhoudsstoffen
  - 9.1.2 zelfevacuatie
- 9.2 gemeente Hardenberg
  - 9.2.1 spreken met één stem
  - 9.2.2 vertragende werking van uw rapport

§ 10 over de voorgestelde onderzoeksmethode en onderzochte stoffen----21

- 10.1 6-chloornicotinezuur

§11 volksgezondheid-----22

§12 atmosferische verspreiding van gewasbeschermingsmiddelen, Gezondheidsraad 2000--22

tenslotte-----23

Onze dank en suggesties voor verdere acties

Ondertekenaars-----24

**Bollenboos' Dag van de Omwonende,
Diever 28 september 2013**

Hieronder voert Bollenboos het woord met mandaat van Veeningen etc. Onderstaande reactie is in samenwerking tussen betrokkenen tot stand gekomen.

Geachte leden van de Gezondheidsraad,

Onderstaand treft u onze schriftelijke reactie op uw 'openbaar conceptrapport Gewasbeschermingsmiddelen en Omwonenden' aan,

Stichting Bollenboos is blij met uw conceptrapport

We lezen in het conceptrapport een hoge mate van bewustzijn van de problematiek waarmee wij als omwonenden van chemisch behandelde landbouwpercelen mee te maken hebben. Dat geeft ons aanleiding te geloven dat een eerste stap in de richting van fundamentele veranderingen is gezet. We zijn ook erg geschrokken: U stelt vast dat een onderzoek naar de gevolgen van blootstelling aan chemische gewasbeschermingsmiddelen in de leefomgeving wel degelijk noodzakelijk is. Zo ver waren we zelf, zoals u zult begrijpen, ook al. Maar de aanleidingen die u tijdens uw onderzoekingen heeft gevonden om tot uw conclusie te komen, treffen ons toch nog als een mokerslag. Met name het feit dat ernstige ziekten zoals kanker die onderzoek in verband brengt met chemische gewasbeschermingsmiddelen, is erg confronterend. Vooral als deze ziekte, zoals u opmerkt, zich voordoet bij kinderen. Maar ook de niet-dodelijke, maar zeer levensveranderende ziekten zoals Alzheimer, Parkinson, ADHD en autisme waar u vaker naar verwijst confronteren ons met de ernst van de situatie en de machteloosheid van de individuele burger tegenover de agrochemische industrie. Die laatste bepaalt dus in niet te verwaarlozen mate onze gezondheid.

§1 Goede burens?

Stichting Bollenboos fungeert al jaren als praatpaal voor mensen met zorgen over hun gezondheid, maar ook met gezondheidsklachten. Wetenschappelijk gesproken kunnen uit deze meldingen niet zomaar conclusies getrokken worden. Maar dat betekent niet dat ze zonder consequenties moeten blijven. *Circumstantial evidence* stapelt zich op bij Bollenboos. Iemand meldt dat in hun straat, die grenst aan een aardbeienkwekerij, al vier vrouwen vervroegd in de overgang zijn. Een buurtje dat grenst aan een bloembollenveld telt meerdere borstkanker en/of eierstokkanker patiënten. De buurvrouw kampt met een hardnekkige schimmel in haar lichaam. We krijgen meldingen over miskramen in de bollenstreek. Ongeruste mensen die kinderen hebben met ADHD en autisme, ziekten die ook door artsen in verband worden gebracht met blootstelling aan chemische gewasbeschermingsmiddelen.

Dit zijn voorbeelden van incidentele meldingen die wij krijgen. Het gaat om waarnemingen van losse individuen. Deze mensen melden zich bovendien niet bij de huisarts, dus komen ze niet terecht in formele kanalen. Maar dat betekent niet dat ze niet significant zijn. Het onderstreept, wat ons betreft, het grote belang van een zorgvuldig opgezet bevolkingsonderzoek.

Minstens zo belangrijk is het echter dat nu al voorkomen wordt dat blootstelling aan chemische gewasbeschermingsmiddelen in de leefomgeving plaatsvindt.

Veel gehoord advies van gemeenten en brancheorganisaties is dat burgers die overlast of hinder ondervinden, of zich zorgen maken, dit moeten voorleggen aan de teler of boer die hiervan oorzaak is. Zodoende zouden beide partijen een resp. leefbare en werkbare situatie moeten scheppen. Dit scenario speelt zich ook vaak zo af. Voor zover ons bekend met twee mogelijk uitkomsten:

1. 1 de bewuste boer

De omwonende benadert de boer over zijn chemische gewasbeschermingsmiddelengebruik. Daarbij moet worden opgemerkt dat het niet altijd eenvoudig is te achterhalen wie deze boer precies is. Bij de lelieteelt gaat het vaak om grondhuurders die niet in de buurt wonen. In die teler treft hij in het beste geval een door de brancheverenigingen voorgelicht persoon, die bereid is om tot afspraken te komen.

Afspraken zoals het niet spuiten bij een ongunstige windrichting, het handhaven van een spuitvrije zone of niet spuiten gedurende bepaalde perioden (bijvoorbeeld onder schooltijd). Dat betekent dat de boer zijn handelen aanpast met betrekking tot afstand (gunstige windrichting en spuitvrije zone vrijwaren erf van drift) of tijd (schooltijden). Een kansrijke aanpak, omdat afstand en tijd, zoals u stelt, factoren zijn die het blootstellingrisico van omwonenden beïnvloeden. Maar dan doen zich in de praktijk de volgende problemen voor:

-m.b.t. afstand:

- a. aan de overkant van het veld wonen ook mensen voor wie de gunstige windrichting precies het tegenovergestelde blijkt te zijn.
- b. gunstige windrichting functioneert alleen bij de reductie van drift en damp gedurende het spuiten. Als de wind keert terwijl de opgebrachte chemische stoffen nog werkzaam zijn ontstaat alsnog blootstelling.
- c. hoe groot moet een spuitvrije zone zijn. De in Duitsland¹ gehanteerde zone is gebaseerd op het gedrag van drift en niet op fijnere verneveling, verwaaiing van stofdeeltjes en (na)verdamping.

-m.b.t. tijd

de boer die belofde niet te spuiten onder schooltijd en wacht inderdaad tot tien over drie met het activeren van de spuitbomen. De schooldag is afgelopen, maar het plein staat vol met spelende kinderen. Hij houdt zich aan de afspraak, maar lijkt zich niet te realiseren waarom die afspraak gemaakt is: het voorkomen van blootstelling van kinderen. Daarnaast zijn er nog steeds kinderen in en rond het schoolgebouw aanwezig omdat ze gebruik maken van de buitenschoolse opvang, die vaak tot 18.30 uur duurt.

Zoals u ook opmerkt bestaat bij toepassers vaak niet voldoende veiligheidsbesef. Aan dit uit de praktijk genomen voorbeeld zien we hoe dat ook gevolgen heeft voor andere mensen dan de toepasser zelf

-m.b.t. veiligheidsbesef en betrouwbaar gedrag

in bijna alle gevallen dat boeren en omwonenden tot afspraken zijn gekomen worden die afspraken geschonden door de boer: een overeengekomen teeltvrije zone van 8 meter bleek bij nameten toch maar 6 meter te bedragen. De belofte te waarschuwen alvorens te spuiten werd niet consequent gestand gedaan. En ook de belofte om niet bij bepaalde wind te spuiten, werd gedurende het jaar toch verbroken.

---

¹ Waar u naar verwijst

-ethisch

- a. problematisch is dat alleen die mensen die zich van het risico bewust zijn actie ondernemen richting de boer. Terwijl blootstelling niet afhankelijk is van de mate waarin de blootgestelde zich dat bewust is.
- b. alleen mondige mensen durven naar de boer te stappen.
Mensen die van nature terughoudender zijn of vrezen voor negatieve reacties van derden in hun woonomgeving hebben echter even goed het recht om zo veel mogelijk verschoond te blijven van blootstelling aan chemische gewasbeschermingsmiddelen

1.2 de bedreigde boer

-emotionele reacties

niet alle boeren zijn evenzeer onder de indruk van voorlichting verstrekt door de brancheverenigingen. Deze boeren zijn niet genegen te luisteren naar omwonenden. Vaak wordt heel emotioneel gereageerd op kritische vragen van omwonenden. Dat is zeer begrijpelijk want boeren voelen zich bedreigd in hun broodwinning. "Ik wil geen enkele boer het brood uit de mond stoten", is een van de meest door Bollenboos gehoorde opmerkingen van omwonenden die ons benaderen. Op zich hoeven boeren niet zo ongerust te zijn als ze zich nu wel tonen; ze kunnen rekenen op een grote mate van solidariteit van de omwonende. Toch blijken opmerkingen over gezondheidsrisico's vaak heel confronterend en de aangesproken boer reageert boos. In sommige gevallen slaat die boosheid zelfs om in intimiderend gedrag richting omwonenden. Tractoren die niet uitwijken als je langsfiets, de wens wordt geuit dat critici maar 'tegen de muur' moeten worden gezet. Morsen met bestrijdingsmiddelen. Omwonenden houden hun mond maar want: "we hebben wel een rieten dak", een onheilspellende manier waarop in Drenthe wordt aangegeven dat je je bedreigd voelt. Dit heeft in meerdere gevallen ertoe geleid dat de omwonende verhuisde. Tenslotte hebben omwonenden vaak andere, economische belangen in het gebied. Een ondernemer die het moet hebben van opdrachten uit de buurt zegt er maar niks meer van. Kritische omwonenden worden ineens met de nek aangekeken. Als bezorgde omwonenden zich proberen te verzamelen in een bijeenkomst worden deze standaard 'gecrasht' door vertegenwoordigers van de bollensector of lokale bollenboeren. Deze komen dan onverwacht opdagen vergezeld van vrouwen en zoons en vormen zodoende een tegenpartij die de hele vergadering over kan nemen. Een gemeenteambtenaar die zijn werk deed werd door vertegenwoordigers van de bollensector dusdanig verbaal onder handen genomen dat hij tijdens een inspraakbijeenkomst bewusteloos moest worden afgevoerd.

-ethisch?

Uiteraard is het gewenst dat boeren en omwonenden er samen zoveel mogelijk uit komen. In de samenleving is het actief werken aan de onderlinge verstandhouding een groot goed. Toch is het niet fair om boeren en omwonenden om zo'n manier een strijd te laten uitvechten. Economisch belang staat tegenover gezondheidsbelang: een volstrekt ongelijke strijd, die in een rurale gemeenschap meestal uitpakt in het voordeel van de boeren .

§2 bescherming nu

We vinden het ontegenzeggelijk waardevol dat een onderzoek naar een verband tussen gezondheidsklachten van start gaat. Tegelijkertijd realiseren we ons dat, mocht de politieke wil er al zijn, de resultaten van zo'n onderzoek lang op zich kunnen laten wachten. Bovendien geeft u zelf al aan dat met de door u voorgestelde onderzoeken miljoenen euro's gemoeid gaan.

Gezien de verwachte langdurige termijn waarop we de eerste onderzoeksresultaten zullen zien is het des te belangrijker dat de overheid in uw rapport wordt geadviseerd om direct tot actie over te gaan. De ziekten en aandoeningen die u vermeldt, de verschillende bewijzen die u presenteert aangaande het verband tussen deze ziekten en de blootstelling aan chemische gewasbeschermingsmiddelen, zijn dermate overtuigend dat op korte termijn maatregelen zullen moeten worden getroffen om burgers te beschermen. Wij pleiten ervoor dat de vaststellingen die u doet in uw rapport niet alleen de basis van uw argumentatie voor een onderzoek vormen, maar dat ze ook leiden tot concrete maatregelen in het hier en nu. U doet verschillende suggesties in uw rapport voor handelingsperspectieven. Daarop willen we graag nog ingaan later in deze reactie.

2.1 communicatie zonder actie is ledig

In uw werkagenda voor 2014 lezen we dat u opnieuw aandacht geeft aan het probleem omwonenden-gewasbescherming . U formuleert dat zo:

“5.1 Gewasbeschermingsmiddelen schadelijk voor omwonenden? 31

5.2 Risicocommunicatie: naar een betere vertrouwensrelatie met burgers 32”

Een betere vertrouwensrelatie met burgers is van vitaal belang. Die relatie vindt een solide fundament in bewezen inspanningen om de burger daadwerkelijk structureel te beschermen tegen de blootstelling aan chemische gewasbeschermingsmiddelen.

Communicatie over risico's is uitsluitend zinvol als deze gepaard gaat met daadwerkelijk substantiële reductie van risico's. Een vertrouwensrelatie heeft twee partijen nodig en kan niet eenzijdig worden 'afgedwongen'. Dat betekent dat omwonenden een gelijkwaardige stem moeten hebben in het proces dat naar zo'n vertrouwensrelatie leidt.

Onwenselijk is dat:

1. de problemen die omwonenden in de praktijk ervaren ten onrechte worden teruggebracht tot een perceptie-kwestie
2. risicocommunicatie in de plaats komt van risicoreductie

§3 blootstelling en goedkeuring

U stelt vast in uw rapport dat omwonenden niet goed op de hoogte zijn van de toelatingsprocedures voorafgaand aan het op de markt komen van chemische gewasbeschermingsmiddelen. U stelt dat kinderen wèl worden meegewogen bij de beoordeling van chemische gewasbeschermingsmiddelen. Wij zien dat ook helder en duidelijk uitgelegd terug in uw rapport. Wel constateren we dat kinderen alleen een factor zijn bij de vaststelling van de MRL's en ADI-waarden. Dus uitsluitend als consumenten van voedsel. Blootstelling via de omgeving wordt niet meegewogen. Terwijl dat juist de blootstelling is waar kinderen die wonen in de directe omgeving van lieldvelden mee worden geconfronteerd. We zien ook dat passanten van bollenakkers in Nederland worden vereenzelvigd met beroepsmatig blootgestelden. Per definitie sluit deze vereenzelving kinderen uit. Dat maakt dat de uiteenzetting over blootstelling weliswaar verhelderend is, maar absoluut niet afdoende.. Onze zorgen, die zoals gezegd betrekking hebben op blootstelling aan chemische gewasbeschermingsmiddelen in de

leefomgeving worden nadrukkelijk niet weggenomen. In onze vorige presentatie hebben we u willen laten zien hoe letterlijk dichtbij akkers, waar wekelijks met chemische gewasbeschermingsmiddelen wordt gewerkt, gelegen zijn in de directe nabijheid van onze huizen, scholen, zorginstellingen en werkplekken. Helaas zien we dat feit op geen enkele manier meegenomen bij de goedkeuring van gewasbeschermingsmiddelen. Aan deze bedreigende situatie is de afgelopen jaren nog niets veranderd en ieder jaar, komen er tijdens het spuitseizoen nieuwe klachten van omwonenden bij.

3.1 onder werkers zijn ook kinderen

We willen hierbij graag opmerken dat in de teelt van leliebollen veel kinderen werkzaam zijn. Weliswaar gelden voor hen speciale arbo-regels, waaronder de regel dat zij niet een veld mogen betreden waar binnen een termijn van twee weken geleden chemische gewasbeschermingsmiddelen werden gebruikt. Aangezien bij de lelieteelt zeer frequent gespoten en gestrooid wordt (circa 35 keer per seizoen) is het ondenkbaar dat kinderen op een veilige manier in deze teelt werkzaam kunnen zijn. Een Drentse lelieteler vertelde ons dat zijn eigen zoon al vanaf zijn twaalfde in de lelieteelt werkt. Het gesprek met deze lelieteler had plaats in een liewe veld. Zijn zoon was bezig enkele overgebleven bloemen te verwijderen. Zonder handschoenen, want dat werkte niet prettig. Een andere aanwezige medewerker kopte ook lelies, gekleed in een korte broek. De veiligheidsmaatregel die de teler toepaste was dat het kind wel even moest wachten tot het opgebrachte chemisch gewasbeschermingsmiddel op de planten droog was. Het ligt voor de hand dat kinderen die werkzaam zijn in het agrarisch bedrijf beter tegen blootstelling beschermd dienen te worden en/of dat de gezondheidsrisico's van deze minderjarige categorie werkers wordt meegewogen bij de toelating van chemische gewasbeschermingsmiddelen. Gezien de wettelijke herbetredingstermijn na het gebruik van chemische gewasbeschermingsmiddelen zouden kinderen niet in deze teelt moeten mogen werken. Hetzelfde zou moeten gelden voor vrouwen in de vruchtbare leeftijd.

3.2 voeding en omgeving: dubbele belasting

Wij zien in uw uitleg over de toelating van bestrijdingsmiddelen in relatie tot de geschatte blootstelling en verwachte schadelijkheid een duidelijke rol voor de residuen op voedsel weggelegd. Zoals hierboven al gezegd concentreert Bollenboos zich op het voorkomen van blootstelling via verspreiding van chemische gewasbeschermingsmiddelen in de leefomgeving. Voor kinderen zijn de normen strenger. Dat vinden wij zeer terecht. Maar aangezien kinderen dus in dit opzicht een grotere gevoeligheid wordt toegedicht ontstaat bij ons nog sterker de zorg dat kinderen in het landelijk gebied dubbel belast worden.

In de hoedanigheid van consument van voedsel wordt aangenomen dat kinderen worden blootgesteld aan acceptabele hoeveelheden chemische gewasbeschermingsmiddelen (ADI, MRL). Maar wat gebeurt er met de totale blootstelling als de omgevingsblootstelling daarbij wordt opgeteld? Met andere woorden: wij begrijpen dat aan kinderen wordt gedacht, maar ze worden niet apart beschouwd als omwonende van met chemische gewasbeschermingsmiddelen behandelde akkers, noch als passant, noch als werker. Dat strookt niet met de werkelijkheid. Kinderen worden blootgesteld aan chemische gewasbeschermingsmiddelen via voedsel en in hun leefomgeving. Het is een optelsom.

3.3 niet gevoeliger, maar anders reagerend

In uw rapport lezen wij dat de gevoeligheid van kinderen wordt teruggevoerd op twee fenomenen:

1. ze gedragen zich anders dan volwassenen en
2. ze wegen minder dan volwassenen

Het eerste is een factor bij de risicoberekening, het tweede ook bij de vermoedelijke gezondheidsschade, voor zover wij begrijpen.

Wat we niet teruglezen is dat kinderen niet alleen extra gevoelig zijn, maar anders gevoelig. Is het niet zo dat steeds vaker wordt aangetoond dat kinderen onverwacht heftig reageren op bepaalde stoffen omdat ze anders reageren en niet alleen sterker? Waar kunnen wij deze overwegingen teruglezen in uw rapport?

Bovendien missen we hier een verwijzing naar de invloed van chemische blootstelling op het zich ontwikkelende brein; en dat behelst een periode tot een leeftijd van 24 jaar. Het gaat dus zeker niet alleen om kinderen maar ook om jongeren en jong-volwassenen. Jongeren en jong-volwassenen, lijken in gewicht en gedrag op volwassenen en helemaal niet op (kleine)kinderen. Menig opgeschoten puber steekt al lang niet meer alles wat hij tegenkomt in zijn mond en weegt misschien wel meer dan z'n vader. Wat hem echter van volwassenen onderscheidt is o.a. zijn brein nog in ontwikkeling is.

Tenslotte hebben we begrepen dat bijvoorbeeld neonicotinoïde stoffen van invloed zijn op het brein. Maar de acceptabele norm is vastgesteld op basis van hun invloed op de schildklier. Ook dit toont wat ons betreft weer aan dat kinderen en jongvolwassenen op een voor hen relevante wijze moeten worden meegewogen bij vaststellingen van normen en toelatingen van chemische gewasbeschermingsmiddelen. We zouden graag zien dat daarmee rekening wordt gehouden in:

1. de opzet van uw onderzoek
2. de toelating van chemische gewasbeschermingsmiddelen
3. een hernieuwde beoordeling van reeds toegelaten chemische gewasbeschermingsmiddelen en/of de werkzame stoffen, hulpstoffen etc.

§4 woordkeuze en vertegenwoordiging

4.1 definitie omwonenden

Naar ons idee is het rapport niet overal even helder en eenduidig in het gebruik van de term omwonende. In het begin wordt gesteld dat boeren zichzelf als grootste groep omwonenden zien. Los van het feit dat dat in getalsmatige zin niet juist is, leidt deze vaststelling door de boeren zelf ertoe dat het fundamentele onderscheid tussen professioneel blootgestelde en onvrijwillig blootgestelde verwaterd. Dat lijkt ons niet wenselijk en onjuist.

1. alle boeren zijn (wellicht) omwonende, maar niet alle omwonenden zijn boeren
  - 1a. veel behandelingen met chemische gewasbeschermingsmiddelen worden uitgevoerd door loonwerkers. Zijn zij ook omwonende. Hun werk eist dat niet van ze.
2. boeren zijn zich bewust van de aanwezigheid van chemische gewasbeschermingsmiddelen in hun leefomgeving. Zij kunnen maatregelen treffen om zichzelf en hun gezinnen te beschermen.
3. de vergelijking tussen boeren en omwonenden gaat niet op. Boeren en werkers weten in welke omstandigheden ze hun werk doen. De risicoacceptatie is dus per definitie groter onder hen, zoals de wegwerker die weet dat hij een groter risico loopt te worden aangereden.
4. van de opmerking "boeren zien zichzelf als de grootste groep omwonenden" gaat de suggestie uit dat ze geen onverantwoorde risico's zouden nemen bij het gebruik van chemische gewasbeschermingsmiddelen, aangezien zij dan primair zichzelf en hun

gezinnen aan risico's blootstellen. Deze aanname, die door deze communicatie-uiting kan ontstaan, is onjuist. U stelt immers zelf in uw rapport vast dat het veiligheidsbesef onder boeren vaak niet optimaal is. Verwacht mag worden dat dan ook het beschermen van de eigen gezondheid en die van het gezin het onderspit kan delven t.o.v. bedrijfsmatige en economische overwegingen bij het gebruik van chemische gewasbeschermingsmiddelen.

4.2 wie zijn de boeren?

Bollenboos merkt op dat de boeren tijdens het voortraject van dit rapport vertegenwoordigd worden door de LTO. Wij vrezen echter dat LTO, als branchevereniging, weliswaar de voorwaarden voor een gezonde agrarische bedrijfstak wil scheppen, maar dat dat niet geheel samenvalt met het beschermen van de gezondheid van de boer. Dus voor zover boeren zichzelf inderdaad als omwonende zien, worden hun belangen niet optimaal verdedigd door LTO, maar eerder door partijen zoals Bollenboos. Wij hebben in de afgelopen jaren bemerkt dat de werkrelatie tussen LTO en Nefyto goed is. Van Nefyto mag weliswaar op zich verwacht worden dat zij geen schade wil doen aan de gezondheid van boeren, werkers en omwonenden. Tegelijkertijd is Nefyto niet de aangewezen instelling om de gezondheid van boeren etc. de allerhoogste prioriteit te geven. Hun focus is per definitie primair gericht op de werkzaamheid van middelen voor de gewasbescherming, gebruikersbescherming is secundair. Bescherming van omwonenden speelt voor hen geen rol.

§5 hopen dat het goed komt: handhaving

Inderdaad zijn er in Nederland regels die de risico's van chemische gewasbeschermingsmiddelen moeten reduceren. Bollenboos stelt vast dat in veel gevallen de regels bij lange na niet afdoende zijn om omwonenden te beschermen. We hebben het daarbij bijvoorbeeld over het ontbreken van een spuitvrije zone. Daar komen we later op terug. De regels die er zijn, moeten worden gehandhaafd door de NVWA die daartoe kan beschikken over slechts 24 controleurs² voor het hele land. Dat staat in geen verhouding tot de intensieve agrarische sector die Nederland kent. De NVWA gaat uit van *compliance*, van zelfregulering. Wij stellen vast dat die benadering uit nood geboren is: met zo'n nijpend gebrek aan controleurs, moet er wel gehoopt worden op vrijwillige eerbiediging van de regels. Wij vrezen dat zowel bij de toelating van chemische gewasbeschermingsmiddelen als bij de handhaving bij het uiteindelijk gebruik van de chemisch gewasbeschermingsmiddelen voor een te groot deel wordt gewerkt op basis van ongegrond vertrouwen op het functioneren van zelfregulering.

5.1 uit hoeveel incidenten bestaat een patroon?

Het rapporteren van incidenten en het vaststellen van fundamentele, schadelijke patronen in het gebruik van chemische gewasbeschermingsmiddelen is heel belangrijk. De NVWA speelt daarin een grote rol. Daarnaast echter is het wenselijk, zoals u zelf ook voorstelt, dat incidenten en waarnemingen ergens gemeld kunnen worden. Bollenboos heeft samen met de Partij voor de Dieren een meldpunt geopend onder de titel 'Gifklikker'. Dit is ons inziens een goed instrument om in kaart te brengen wat zich in de praktijk zoal voor zaken voordoen met het gebruik van chemische gewasbeschermingsmiddelen. Op het moment dat risicovolle dingen

---

² "Wij hadden daarover vragen gesteld aan de NVWA en de bestuursleden van Leefmilieu kregen een uitgebreide toelichting: over de regelgeving, de sancties en de aanpak van de handhaving. Het bleek daarbij dat de fruitteelt en de sierteelt grote prioriteit hebben bij de handhaving, maar ook dat er in heel Nederland in 2013 bij de NVWA maar 24 fte's (voltijd arbeidsplaatsen) beschikbaar zijn voor de wettelijk controle op het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen. Dat waren er meer, maar met alle bezuinigingen is dat wat er nu van over is." Citaat overgenomen van website Vereniging Leefmilieu.

gebeuren, zoals het vrijkomen van blauwzuurgas bij het gebruik van metam-natrium, bestaat de neiging dit te beschouwen als een incident. Dit 'incident' gaat nergens op een centrale plek de annalen in, waardoor geen inzicht is in de frequentie waarmee dit soort incidenten zich voordoet. Zodoende kunnen dit soort incidenten, of een serie incidenten, ook niet worden meegewogen bij:

1. De toelating van gewasbeschermingsmiddelen en
2. De verscherping van de handhaving bij een specifiek middel of specifieke landbouwkundige praktijk (teelt).

Er is dringend behoefte aan regie op dit vlak, een taak die door de overheid moet worden opgepakt. Belangrijk is dat er een terugmelding en terugkoppeling moet plaatsvinden richting de persoon of personen die melding hebben gemaakt. Ook zal een openbare jaarrapportage moeten worden opgesteld. Op die manier is voor alle partijen inzichtelijk hoe de praktijk van chemische gewasbeschermingsmiddelen verloopt.

5.2 certificering, veiligheidsbesef en omwonenden

Al diegenen die met chemische gewasbeschermingsmiddelen werken moeten in het bezit zijn van een 'bewijs van vakbekwaamheid' oftewel spuitlicentie. Bollenboos meent dat kritisch moet worden gekeken naar de 'zwaarte' en het effect van de opleiding die voorafgaat aan het verkrijgen van de licentie:

1. wordt er wel gewerkt met actuele, wetenschappelijke gegevens?
2. vergroot de opleiding daadwerkelijk het veiligheidsbesef bij de spuitlicentiehouder?
3. verkrijgt men verlenging van de spuitlicentie niet te gemakkelijk?

Bollenboos stelt vast dat het rekening houden met omwonenden geen onderdeel uitmaakt van de opleiding van spuitlicentiehouders. Zoals uw rapport weergeeft is het veiligheidsbesef een aandachtspunt. Bij vergroting van dit besef moeten omwonenden een prominente rol krijgen, gezien de gezondheidsrisico's die deze kunnen lopen. Kortom de spuitlicentie moet ook gericht zijn op de bescherming van omwonenden. Daarbij lijkt het ons cruciaal dat, zoals al eerder opgemerkt, de licentiehouder werkelijk bewust wordt gemaakt van het waarom: waarom zijn er regels en beperkingen, waarom moeten veiligheidsmaatregelen worden getroffen? Tegen welke gevolgen wordt er beschermd, wat kunnen chemische gewasbeschermingsmiddelen bij de mens en met name bij de jonge (en ongeboren) mens wiens hersenen nog volop in ontwikkeling zijn en daarmee extra kwetsbaar zijn. Deze kwesties zouden zeer expliciet aan de orde moeten komen tijdens de scholing t.b.v een spuitlicentie.³

5.2.1 verslappend veiligheidsbesef

---

³ De licentieverstrekker formuleert het nu zo:

"V9. Waarom moet ik een vakbekwaamheidsbewijs hebben?"

Antwoord: Dit wordt verplicht door de rijksoverheid.

Zonder vakbekwaamheidsbewijs mag u geen bestrijdingsmiddelen kopen, in bezit hebben of toepassen. De samenleving vindt bestrijdingsmiddelen risicovol en wil het gebruik en de afhankelijkheid van de middelen verminderen. Kennis van planten, groeiomstandigheden en gewasverzorging is permanent in ontwikkeling en biedt telkens nieuwe mogelijkheden de afhankelijkheid van bestrijdingsmiddelen te verminderen." Bron website bureau Erkenningen

Het is heel begrijpelijk dat veiligheidsbesef aan een zekere mate van inflatie onderhevig is. Mensen hebben nu eenmaal de neiging om te verslappen als ze iets langduriger doen. De toepasser die keurig en vol goede bedoelingen begint, verwaarloost op den duur de veiligheidsregels onder druk van eisen die de bedrijfsvoering stelt of door simpele 'afstomping' door routine.

Het is belangrijk dat dit verschijnsel ondervangen wordt door geregelde, voortdurende scholing die er altijd mede op gericht is (niet-beroepsmatige) omstanders en omwonenden te beschermen. Wij willen graag dat politiek, de agrarische sector en de agrochemische industrie in uw uiteindelijke rapport voldoende aanleiding zullen vinden om de certificering van toepassers aan te vullen en te verscherpen. Een spuitlicentie is nu vijf jaar geldig. Wellicht zou frequentere na-en bijscholing verslapping van het veiligheidsbesef kunnen voorkomen.

§6 overwegingen van economische aard

Hoewel we hierboven verwijzen naar de rol die bedrijfsmatige en dus ook bedrijfseconomische overwegingen, willen we toch graag het volgende standpunt duidelijk onder uw aandacht brengen:

1. Economische afwegingen horen niet thuis in de inschatting van risico's van chemische gewasbeschermingsmiddelen
2. Economische afwegingen horen niet thuis bij toelating van chemische gewasbeschermingsmiddelen.

6.1 transparantie

In ons pleidooi gedurende de hoorzitting januari 2012 hebben wij nog te kennen gegeven dat wij graag willen dat afwegingen tussen economische belangen en gezondheidsbelangen helder en transparant voor de burger gemaakt moeten worden.

Inmiddels willen we daar graag hierboven genoemde standpunten 1 en 2 aan toevoegen.

Dit is mede geïnspireerd door uitspraken gedaan door een commissie vanuit het Britse lagerhuis. Zij wijzen *Defra* in hun aanbevelingen op dit inzicht:

“Defra must review how it exercises the precautionary principle. Economic considerations should not form part of environmental risk management decision making, but rather should be a function of a distinct and transparent subsequent political process. (Paragraph 69)”⁴

§7 voorzorgsbeginsel

Hierboven, in de uitlating van de lagerhuiscommissie wordt al verwezen naar het voorzorgsbeginsel. In het rapport waaruit dit citaat genomen is wordt ook uitgelegd hoe het voorzorgsbeginsel volgens hen hier begrepen moet worden.

“Precautionary principle

61. The 1992 United Nations Rio Declaration stated: In order to protect the environment, the precautionary approach shall be widely applied by States according to their capabilities. Where there are threats of serious or irreversible damage, lack of full scientific certainty shall not be used as a reason for postponing cost-effective measures to prevent environmental degradation.112

---

⁴ House of Commons Environmental Audit Committee Pollinators and Pesticides Seventh Report of Session 2012–13

This statement was adopted by the European Commission in the Lisbon Treaty:

Union policy on the environment shall aim at a high level of protection taking into account the diversity of situations in the various regions of the Union. It shall be based on the precautionary principle and on the principles that preventive action should be taken, that environmental damage should as a priority be rectified at source and that the polluter should pay.¹¹³

Nederland is economisch in staat en kent een dusdanig politiek klimaat dat niets ons van de plicht ontslaat het voorzorgsbeginsel toe te passen. Dus het zinsdeel *“to their capabilities”* betekent dat Nederland een niet geringe inspanning moet kunnen leveren om het voorzorgsbeginsel leidend te laten zijn. Ook dringt dit *statement* aan op maatwerk: iedere staat moet beleid maken gericht op haar specifieke omstandigheden. De door ons al eerder genoemde combinatie tussen overvloedig gebruik van chemische gewasbeschermingsmiddelen en relatief zeer hoge bevolkingsdichtheid moet dus leiden tot grote alertheid inzake de risico's van het gebruik van chemische gewasbeschermingsmiddelen voor omwonenden.

7.1 er is zelfs geen gebrek aan wetenschappelijk bewijs

Een gebrek aan wetenschappelijk bewijs (*lack of etc.*) dat gepaard gaat met het gereede vermoeden dat schade zal ontstaan, legitimeert niet dat dat gebrek aan bewijs wordt opgevoerd als argument om niet te handelen. Bollenboos onderschrijft dit inzicht van harte omdat het strookt met hetgeen dat omwonenden al langer vinden. Tevens constateert Bollenboos dat uw rapport gewag maakt van dermate veel ondersteunend wetenschappelijk bewijs dat er überhaupt geen sprake meer is van gebrek aan bewijs, hooguit gebrek aan onderzoek dat specifiek omwonenden in Nederland betreft. Nogmaals willen wij u vragen of u in uw uiteindelijke rapport kunt bevestigen dat het wetenschappelijk bewijs dat u opvoert als ondersteuning van uw argumentatie voor een blootstellingonderzoek onder omwonenden ook moet leiden tot beschermende maatregelen in het hier en nu. Als het bewijs sterk genoeg is om een blootstellingonderzoek te verlangen, moet het ook sterk genoeg zijn om in het hier en nu omwonenden te beschermen.

7.1.2 “hard bewijs”

U schrijft in de inleiding dat er geen hard bewijs is voor gezondheidsrisico's bij omwonenden. We merken op dat, ware dat er wel geweest, dit concept-rapport in deze vorm niet zou bestaan. Er ons inziens veeleer geen 'hard' onderzoek naar de specifieke situatie van omwonenden en er is geen bewijs dat er geen schade is als gevolg van het gebruik van chemische gewasbeschermingsmiddelen.

Toch heeft de zinsnede 'geen hard bewijs' wel de kranten en tijdschriften gehaald. Een communicatie-effect van uw concept-rapport dat wij zeer betreuren. Het sust ten onrechte de gemoederen.

7.2 het voorzorgsbeginsel en de Gezondheidsraad

“Enkele jaren geleden heeft de Gezondheidsraad het voorzorgsbeginsel omschreven als een strategie voor een zorgvuldige omgang met onzekerheden.” De term onzekerheden moet, wil deze interpretatie van het voorzorgsbeginsel stroken met de formulering van de Verenigde Naties (eerder geciteerd), slaan op wetenschappelijke onzekerheid. Onzekerheid die bestaat binnen het wetenschappelijk domein of vertoog. Maar zoals u in uw rapport verderop invulling geeft aan de term onzekerheid lijkt het niet meer te gaan om onzekerheid op wetenschappelijk

gebied, maar over onzekerheid als psychologische staat. Dat lijkt ons niet correct. De indruk wordt gewekt dat de omwonenden hier de onzekere zijn, een psychologische toestand die we over het algemeen niet associëren met helder denken en rationeel handelen. Daarmee wordt de betekenis van wetenschappelijk bewijs in uw eigen uitspraak geen recht gedaan, maar ook de stem van de omwonende verkeerd vertaald. We hopen dat u deze paragrafen in het uiteindelijke rapport zo kunt verwoorden dat deze verwarring niet ontstaat en er een realistischer beeld van de omwonende uit naar voren treedt.

§8 handelingsperspectieven

U stelt in uw rapport dat geruime tijd zal kunnen verstrijken alvorens de resultaten van de door u voorgestelde blootstellingsonderzoeken beschikbaar zijn. Tegelijkertijd -en voor ons zeer verheugend- verdedigt u de noodzaak van 'tussentijdse maatregelen'. U differentieert die naar de verschillende betrokken partijen. U meent dat het hierbij moet gaan om eenvoudige no-regret maatregelen. Deze maatregelen omschrijft u als: "maatregelen die weinig of niets kosten of die vanwege andere voordelen hoe dan ook de moeite waard zijn."

8.1 spuitvrije zones geven ruimte

Zoals we eerder zeiden vinden we dat overwegingen van economische aard niet thuis horen in beslissingen die betrekking hebben op de veiligheid en gezondheid van omwonenden. Voor wat betreft het tweede gedeelte van de zin: "...die weinig of niets kosten...etc" verbaast het ons zeer dat u spuitvrije zones niet tot die categorie rekent. Omdat:

1. u voorstelt o.a. het Duitse model van risicoassessment te gebruiken hetgeen wel degelijk voorziet in een spuitvrije zone. (N.B. voor zover wij konden achterhalen (het artikel was niet gratis verkrijgbaar) is het Duitse model gebaseerd op het gedrag van druppeldrift. Dat is wat ons betreft niet afdoende. Bij verticale bespuitingen levert dat slechts een spuitvrije zone van 1 meter op (3m bij opgaande gewassen). Op die manier komen geen druppels chemische gewasbeschermingsmiddelen in de tuin van de buren terecht. Het niet morsen op 's burens land lijkt ons niet meer dan normaal en zou überhaupt niet moeten gebeuren. Als dit inderdaad het Duitse model is dat u voorstelt stellen wij tot onze grote teleurstelling vast dat omwonenden hier nauwelijks bij gebaat zijn.)
2. ruimte voor agrarische ondernemers: het denken in spuitvrije zones beweegt de agrarische sector ertoe op zoek te gaan naar plekken waar bepaalde intensieve teelten wel plaats kunnen vinden. Begrenzungen sluiten niet alleen iets af, maar openen ook nieuwe perspectieven. Zodoende ontstaat ook handelingsruimte voor de agrariër omdat deze niet gefrustreerd wordt door bewoning rondom zijn perceel. Zoals de sector zelf al aangaf (volgens uw rapport) is oprukkende bebouwing een belangrijk punt van zorg voor de agrarische sector. Zij zouden in deze zelf ook meer pro-actief kunnen optreden door voor hun teelten geschikte locaties te vinden. Dat wil zeggen locaties zonder bewoning, zorginstellingen, scholen, waterwingebieden en kwetsbare natuurgebieden.
3. u stelt in uw rapport vast dat tijd en afstand factoren zijn die de invloed van chemische gewasbeschermingsmiddelen doen afnemen. Het lijkt onlogisch dat dan geen beleid wordt gemaakt dat gebaseerd is op de 'verzachtende omstandigheid' afstand. U zou naar aanleiding van uw eigen vaststelling naar ons inzien eigenlijk moeten

concluderen dat spuitvrije zones behoren tot de beschermende maatregelen die getroffen kunnen worden gebaseerd op de factor afstand.

4. u geeft als no-regret maatregel wel aan dat boeren vanggewassen zouden kunnen plaatsen langs de percelen die met chemische gewasbeschermingsmiddelen behandeld worden. Wij constateren dat er wezenlijk geen verschil is tussen een zone met vanggewas en een spuitvrije zone.

5. in het Britse blootstellingonderzoek bevindt de categorie omwonenden zich binnen een afstand van 100 meter van een met chemische gewasbeschermingsmiddelen behandeld agrarisch perceel. U noemt dat een pragmatische afstand en onderschrijft deze definitie. Dat betekent dat u onderschrijft dat mensen die leven binnen deze afstand worden blootgesteld aan gewasbeschermingsmiddelen. Toch stelt u dat er geen spuitvrije zone als tussentijdse maatregel gelanceerd kan worden. Dat betekent een afstand tussen bewoning en zo'n met chemische gewasbeschermingsmiddelen behandeld agrarisch perceel van 0 meter. De 100 meter en 0 meter liggen veel te ver uit elkaar. Een keuze voor 0 meter afstand waardoor 100 meter bewoning wordt blootgesteld vinden wij onrealistisch.

Wij zouden graag willen dat in uw uiteindelijke rapport een spuitvrije zone wel tot de no-regret maatregelen wordt gerekend. Het zou daarbij moeten gaan om spuitvrije zones die passen bij de locale bewoningsdichtheid, aanwezigheid van scholen of verzorgingshuizen, aanwezigheid van waterwingebieden en kwetsbare natuurgebieden. Het is uitermate belangrijk dat we niet bevreesd zijn om eerlijk en realistisch te kijken naar de belasting die verschillende teelten betekenen voor omwonenden. Kassen en fruitteelt wordt al onderscheiden van de rest in termen van belasting en risico. We moeten niet terughoudend zijn om alle in Nederland bedreven teelten langs de meetlat te houden. Lelieteeft kan nu, onder het motto 'normaal landbouwkundig gebruik', ongelimiteerd plaatsvinden in alle voornoemde kwetsbare zones. Dat is onwenselijk. U benoemt in uw rapport fruitteelt en bollenteelt als extra belastende teelten. Wij zijn er blij mee dat dit in uw rapport onderkend wordt en hopen dat het rapport een begin is van een eerlijke en transparante differentiatie in teelten op basis van hun belasting op milieu en omwonenden. Wij hopen dat er in dit dichtbevolkte, dichtbebouwde land ruimte kan worden gemaakt voor pesticidenvrije gebieden.

8.2 CTGB adequaat en evenwichtig

De geschiedenis van het CTGB begint, zo beschrijft u, met het toetsen van de werkzaamheid van chemische gewasbeschermingsmiddelen. Daar heeft de gebruiker van de middelen baat bij en ook de fabrikant van de gewasbeschermingsmiddelen, omdat die daarmee zijn betrouwbaarheid aantoot. Secundair is daar de taak bijgekomen om gewasbeschermingsmiddelen te beoordelen op hun veiligheid voor mens en milieu. U constateert verder in uw rapport dat het CTGB gericht is op een: "adequate dienstverlening richting aanvragers van toelatingen". Dat is geheel begrijpelijk, maar is dat ook wenselijk? Het lijkt ons lastig om een goede balans te bewaren tussen de dienstverlening richting aanvragers en het optreden als verdediger van de veiligheid van mens en milieu. Niet alleen is de omwonende en niet-professionele passant uitgerekend (!) in Nederland geen onderdeel van de toetsing, de omwonende is ook op andere wijze geen vanzelfsprekend focuspunt van het CTGB. Het zou mooi zijn als uw rapport aanleiding zou geven om in die verhouding tussen aanvrager van toelatingen en omwonende meer balans te brengen.

Zoals het nu verwoord staat in uw rapport is het CTGB dienstbaar aan de aanvrager. Vanuit het perspectief van de omwonende is dat vreemd. Welke plek neemt bijvoorbeeld het RIVM in bij de toelating? Zou dit geen geëigend instituut zijn om gelijktijdig met, maar separaat van het CTGB een aanvraag te behandelen, maar dan met het oog op omwonenden?

8.3 afhankelijkheid van chemische gewasbeschermingsmiddelen

We stellen vast dat de huidige, reguliere agrarische praktijk in hoge mate afhankelijk is van chemische gewasbeschermingsmiddelen. Alle betrokken partijen onderkennen de risico's van chemische gewasbeschermingsmiddelen en spreken de voorkeur uit voor niet-chemische gewasbescherming. Zodoende wordt ook aangestuurd op geïntegreerde gewasbescherming. We willen er graag op wijzen dat dat geen breuk oplevert met de huidige afhankelijkheid van chemische gewasbeschermingsmiddelen. Bovendien zien we in de teelt van leliebollen dat nog niet per definitie in eerste instantie wordt gebruik gemaakt van niet-chemische gewasbeschermingsmiddelen (aaltjesbestrijding door tagetes of Japanse haver in de lelieteelt) maar dat overwegend wordt gegrepen naar de beproefde chemische oplossing (metam-natrium ter grondontsmetting). De intentie te willen doen aan geïntegreerde gewasbescherming leidt er tot nu toe niet toe dat een einde wordt gemaakt aan de afhankelijkheid van chemische gewasbeschermingsmiddelen. Tenslotte sluit geïntegreerde gewasbescherming niet de profylactische toepassing van chemische gewasbeschermingsmiddelen uit. De voorbehandeling van zaaigoed betekent geen vermindering van de afhankelijkheid van chemische gewasbeschermingsmiddelen, in tegendeel, het versluiert het gebruik ervan.

8.4 rollen vechtend over straat

Gelukkig wordt de druk op de agrochemische industrie om meer openheid te geven over hun onderzoek en de samenstelling van hun producten steeds groter. De discussie over de onveiligheid van chemische gewasbeschermingsmiddelen (neonicotinoïden en de bij) heeft ons in dit opzicht veel geleerd. Het heeft ons laten zien hoe wetenschappelijk bevindingen die de schadelijkheid van chemische gewasbeschermingsmiddelen onderstrepen fel bestookt worden met contramateriaal vanuit de agrochemische sector. We vinden het heel waardevol dat om het maar plat te zeggen: 'dit gevecht op straat plaatsvindt', oa. dmv. pagina-grote protestadvertenties van de agrochemische industrie, omdat het veel inzicht geeft in de dynamiek tussen wetenschap en commercie. We hopen vanzelfsprekend dat de uitkomst van deze twist ten gunste van de bij uitvalt, aangezien zij de solidariteit van de omwonende logischerwijze verdient.

8.5 binnen de grenzen

U merkt op dat fabrikanten naast de verplichte voorlichting ook hun middelen zodanig kunnen samenstellen dat omwonenden minder belast worden. Wij hopen dat de agrochemische industrie zich door uw rapport voldoende aangespoord voelt om de veiligheid van omwonenden, ook in dat opzicht, te gaan respecteren. Chemische gewasbeschermingsmiddelen horen binnen de grenzen van het bewust behandelde perceel te blijven en zich niet clandestien te verspreiden in de leefomgeving van omwonenden. Ook niet via verdamping.

8.6 ingeperkt: hoe lelieteelt een verloren zomer veroorzaakt

Tot onze schrik herkennen we als omwonende in het handelingsperspectief zoals u dat voor ons voor zich ziet veel van de maatregelen die we inderdaad al treffen. Op papier lijken het hele eenvoudig haalbare dingen. We hopen echter wel dat u zich realiseert dat je deze acties als omwonende bij leliebollenteelt wel 33 keer per jaar moet ondernemen! Jan Dielissen en Albert

Schoppink, omwonenden van lelieakkers uit Veeningen hebben het aantal spuitbehandelingen, met medewerking van de teler, kunnen turven. Zodoende hebben ze waardevol feitenmateriaal kunnen verzamelen, maar belangrijker (en tragischer) ze hebben aan den lijve ondervonden welke inbreuk dit betekent op je persoonlijk, dagelijks leven. Zij spreken achteraf van een verloren zomer, vaneen verloren jaar in feite, omdat de grondontsmetting met metam-natrium op de eerste november plaatsvond. Deze grondbehandeling veroorzaakte, zoals u weet, ernstige gezondheidsklachten bij dhr. Schoppink.

Een pijnlijk detail is dat zij niet eens zouden hebben geweten wat deze klachten had veroorzaakt als de lege vaten metam-natrium niet waren blijven slingeren langs de weg. Doordat zij zich bewust waren geworden van de speciale risico's van de lilieteelt konden zij het initiatief nemen de teler te benaderen. Zoals in uw rapport ook terug te lezen is, ging dat niet geheel moeiteloos. De communicatie moest dus worden afgedwongen door de benadeelde partij. Dat kan niet zo. De teler moet inderdaad informeren over de risico's en niet wachten totdat het misgaat. Maar zoals we nogmaals willen benadrukken verandert communicatie op zich niets aan de risico's waar chemische gewasbeschermingsmiddelen ons aan blootstellen.

8.7 concrete maatregelen

Omwonenden zullen zeker wel genegen zijn om maatregelen te treffen om zichzelf en hun gezinnen te beschermen. Als 'tussentijdse maatregel' moet we dat ook wel doen. Bij uw suggesties hebben we de volgende vragen en opmerkingen:

1. bij het wassen van moestuinproducten: gaat het bij gewasbeschermingsmiddelen eigenlijk nog wel om middelen die d.m.v. wassen verwijderd kunnen worden? Neonicotinen zijn wateroplosbaar en kunnen via het grondwater in het moestuingewas terecht komen. Op den duur zijn deze middelen aanwezig in alle plantdelen, dus ook de vrucht. Bollenboos krijgt hier heel veel vragen over. Een variant van blootstellingsrisico dat niet in uw opsomming voorkomt zijn eieren van eigen, rondscharrelende kippen. Kun je die wel eten?

Zonder realistische spuitvrije zone is het eten uit eigen tuin risicovol.

2. "ramen en deuren sluiten tijdens en kort na..." hoe kom je te weten wat "tijdens" betekent, hoe lang is kort, wat als je niet thuis bent, maar wel de ramen open hebt? Sommige middelen zijn vluchtig andere hechten zich aan stof. Hoe lang moet je met gesloten ramen deuren (en ventilatiesysteem) binnen zitten totdat het chemisch gewasbeschermingsmiddel is neergeslagen en afgebroken? Dat zal ook per gewasbeschermingsmiddel bekeken moeten worden. Met een middel als metam-natrium, dat pas gas gaat vormen en werkzaam wordt bij een bepaalde bodemtemperatuur, is het überhaupt niet duidelijk op welk moment de omwonende het grootste risico loopt. Probleem bij dit middel is dat de irritatiedrempel onder de geurdrempel ligt zodat de omwonenden niets heeft aan zijn eigen reukorgaan als alarmbel.

3. "niet in de tuin zitten etc". Wederom, hoe lang moet je binnenzitten? U raadt aan huisdieren binnen te houden. Zou het niet verstandig zijn een dergelijke uitspraak ook voor kinderen te doen. Moeten kinderen en vrouwen in de vruchtbare leeftijd misschien ook nog langer binnenzitten? Nu horen we van een jong gezin wonend direct aan een lilielveld, dat met hun 4 maanden oude kind niet naar buiten gaat dit seizoen. Hoe kunnen ze weer veilig en onbevengd naar buiten, als ze letterlijk misselijk worden van de "mottenballenlucht" die opstijgt vanaf het lilieterrein?

4. in de figuren in uw rapport is ook een waslijn getekend. Wat betekent dat, welke actie moet daaruit voortvloeien? Moet de omwonende zorgen dat hij zijn 'wasdroogroutine' aanpast, moet de boer, als hij of zij een volle waslijn opmerkt, gaan aanbellen om te zeggen dat die was beter de droger in kan? Wie onderneemt actie? Wie is probleemeigenaar?

5. de schoenen uitdoen bij een vermoeden etc. Wegen die zijn verhard met asbesthoudend materiaal zijn soms voorzien van een waarschuwingsbord dat waarschuwt langzaam te rijden. Zodoende hoef je niet op basis van een vermoeden te handelen, maar kun je je gedrag afstemmen op een feitelijk risico. Als je zou moeten handelen op basis van vermoedens zouden alleen heel bewuste of heel angstige mensen zichzelf proberen te beschermen. Zoals al eerder opgemerkt maakt de mate van bewustzijn niks uit voor de mate van blootstelling als uit het bewustzijn geen passende actie kan voortkomen.

8.8 geen momentopname

We willen ook graag opmerken, mede op suggestie van de omwonenden uit Zijpe, dat blootstelling aan chemische gewasbeschermingsmiddelen niet beperkt blijft tot het moment van bespuiting. Bij bollenteelt in gebieden die rijk zijn aan oppervlaktewater vindt beregening van het gewas vaak plaats vanuit de sloot. Zoals o.a de evaluatie van de 'nota duurzame gewasbescherming' door het Planbureau van de Leefomgeving ons heeft laten zien, laat de kwaliteit van het oppervlaktewater in termen van vervuiling met chemische gewasbeschermingsmiddelen nogal te wensen over. Dit vervuilde water wordt bij beregening nogmaals in de leefomgeving van omwonenden gebracht.

Blootstelling is naar ons oordeel nooit incidenteel voor een omwonende, maar vindt hoogfrequent, grillig en chronisch plaats.

Een werkelijk handelingsperspectief voor omwonenden zal dat als vertrekpunt moeten nemen.

8.9 kleurcodes, begrijpelijke en zeer toegankelijke informatie

Wellicht is een soort alarmsysteem te bedenken, dat werkt met coderingen (kleuren) van de verschillende middelen. Vergelijkbaar met de vlag voor eb en vloed. Een omwonende zou op basis van de gevlagde kleur kunnen weten hoe lang hij moet binnenblijven, of misschien zelfs de omgeving moet verlaten. Bij code 'blauw' moet je naar binnen, bij code oranje kun je beter een paar uren ergens anders naartoe gaan. Bij code rood moet je naar binnen en krijg je via SMS een sein veilig o.i.d.

We hebben met andere woorden veel gedetailleerder informatie nodig om werkelijk iets te doen. Het is uitermate belangrijk dat alle bevolkingsgroepen, ongeacht leeftijd, opleiding of nationaliteit deze wenken begrijpen. Vandaag suggereren wij een begrijpelijk en werkzaam alarmsysteem. Dat betekent dat niet volstaan kan worden met een *app*, zoals wel eens is voorgesteld, omdat niet iedereen over een *smartphone* beschikt. Via een smartphone zouden wellicht wel exacte gegevens zoals merknaam en bijsluiter van het gebruikte chemische gewasbeschermingsmiddel inzichtelijk moeten worden gemaakt. We zien dit als een maatregel voor de tussentijd: tot de door u voorgestelde onderzoeken zijn afgerond.

§9 Veeningen, Hardenberg, Ommen en Dwingeloo

9.1 Veeningen

Deze reactie is in een samenwerking tussen inwoners uit Veeningen en stichting Bollenboos tot stand gekomen. Veeningen is een dorp op de grens van provincies Drenthe en Overijssel.

De gemeente waar het dorp onder valt is gemeente De Wolden, de belendende Overijsselse gemeente heet Hardenberg. Nadat dhr. Albert Schoppink zich in 2011 met vergiftigingsverschijnselen bij de longarts moest melden hebben hij en zijn partner bergen moeten verzetten om hun klacht bij lokale overheden gehoord te krijgen. Het bleek achteraf om een Monamvergiftiging te gaan, veroorzaakt door de bodembehandeling die had plaatsgevonden op aanpalend bollenperceel.

Geen ingang is onbenut gebleven, niet uit enthousiasme of fanatisme van Schoppink en Dielissen, maar omdat ze werden genoodzaakt overal aan te kloppen omdat het keer op keer vergeefse moeite bleek. GGD werd aangeschreven en een vertegenwoordiger bezocht de heren in Veeningen. Toch volgde op dit bezoek geen enkele actie van de GGD. Dus ondernam de GGD ook helemaal niets om dit soort Monam-vergiftigingen in de toekomst te vermijden. Daarnaast is uitgebreid contact geweest, altijd op initiatief van de heren Schoppink en Dielissen, met beide hierboven genoemde gemeenten. Ook deze gemeenten voelden zich niet verantwoordelijk voor de veiligheid van hun burgers in gebieden die naast een woonfunctie ook agrarisch gebruik kennen. De Wolden en Hardenberg ondernamen ook niets om Monam-vergiftigingen in de toekomst te voorkomen. In Vlaanderen kent men tenminste nog een richtlijn voor lokale hulpverleners bij metam-natrium vergiftigingen (*MMK.be*)

9.1.1 niet de omstandigheden bepalen het risico, maar de inhoudsstoffen van chemische gewasbeschermingsmiddelen

LTO bracht een bezoek aan de heren. Er werd ruiterlijk toegegeven dat Monam de oorzaak van de gezondheidsschade was geweest, maar dat die schade had kunnen ontstaan werd geweten aan 'pech hebben'. De herfstige weersomstandigheden hadden ertoe bijgedragen dat het giftige Monam zich niet netjes gehouden had aan de perceelgrenzen van het 'ontsmette' land, maar zich had gehecht aan de waterdruppels hangend in de mist. Zodoende was dhr Schoppink blootgesteld aan de giftige stoffen terwijl hij die november zijn tuin winterklaar maakte. Het 'pech gehad' van de LTO reduceert het gebeurde tot een incident dat terug te voeren is op toevallige, onverwachte omstandigheden, waar de landbouwer niets aan kan doen. Hoe onverwacht is mist in een bosrijke omgeving, in Drenthe? Daarbij komt: niet de mist veroorzaakte de vergiftiging, maar de giftige stoffen die vanaf het voorbehandelde bollenveld in die mist waren gebracht. Onvrijwillig, onbewust en onbeschermd te worden blootgesteld aan een stof zo gevaarlijk als Monam is niet een kwestie van 'pech hebben'. Het is in feite het gevolg van laakbaar gedrag. Van de teler die zei helemaal niet op de hoogte te zijn van het gevaar van de stoffen (ondanks waarschuwingen op de vaten en kennelijk ook ondanks de benodigde spuitlicentie), van de agrochemische industrie, die deze stoffen in handen laat komen van mensen die niet doordrongen zijn van de risico's, van LTO omdat zij in plaats van het leermoment aan te grijpen, zich beroepen op de werking van het principe 'pech'. Een overheid die, ondanks het verbod van metam-natrium in de EU, zich blijvend inspant om het tussen haar burgers te mogen blijven gebruiken. We hopen dat deze partijen in uw uiteindelijke rapport aanleiding vinden zorgvuldiger om te gaan de volle breedte van de problematiek rondom gebruik van chemische gewasbeschermingsmiddelen in de leefomgeving. Het zou goed zijn als uw rapport de urgentie van deze problemen onderstreept en oplossingen op korte termijn aandraagt.

9.1.2 zelfevacuatie

Monam was nog maar het begin. De teler was na enige tijd bereid om in ieder geval voor alle verdere chemische behandelingen van het gewas vooraf te waarschuwen. De zoon van de teler belde vooraf en liet bij afwezigheid van Schoppink en Dielissen keurig een berichtje op het

antwoordapparaat achter. Dat heeft de heren in staat gesteld te turven hoe vaak het land bewerkingen onderging:

*“Spuut- en andere activiteiten rond onze boerderij
(dus...ramen en deuren dicht en binnen blijven dan wel weg moeten gaan, 'verloren
woon/leefseizoen') :*

*aantal malen activiteit van bollenboer rondom boerderij: 55x
aantal malen gifgebruik aan ons gemeld/bekend 34x (inclusief de Monam inbreng)”*

Een seizoen dat door de bewoners werd doorgebracht regelmatig in een toestand van quarantaine (binnenblijven, ramen en deuren sluiten) of evacuatie (huis en erf verlaten). Na de Monamtoepassing moesten dus nog 33 keer door Schoppink en Dielissen zelf beschermende maatregelen worden genomen.

Ook de teler deed iets. Hij plaatste een ‘gordijn’ van een tiental meter lang en twee meter hoog tussen een klein deel van het veld en het erf van Schoppink-Dielissen. Daarnaast werd een spuitvrije rand van 8 meter afgesproken (die zoals al eerder vermeld in werkelijkheid slechts 6 meter bedroeg).

We hopen dat uw rapport niet al te sterk de hoop weerspiegelt en overdraagt dat gebruikers van gewasbeschermingsmiddelen en omwonenden er samen wel uitkomen.

9.2 gemeente Hardenberg

De Overijsselse gemeente Hardenberg heeft sinds ruim tien jaar te maken met leliebollenteelt. Het drinkwater dat onder de zandgrond van deze regio gewonnen wordt is blijkens onderzoek door de vier noordelijke provincies in vergelijking met alle andere intensieve teeltregio’s het sterkst vervuild met chemische gewasbeschermingsmiddelen. De cijfers die dat laten zien hebben destijds het nieuws gehaald in de regio en hebben er mede toe geleid dat er een bewustzijn onder omwonenden ontstond dat lelieteelt daar mogelijk een rol in speelt. De bewustgeworden omwonenden verdiepten zich in de bedrijfsvoering binnen deze teelt. Wat ze daarbij leerden over hoeveelheden chemische gewasbeschermingsmiddelen die met de teelt gemoeid gaat heeft ertoe geleid dat ze zich verenigden. Deze groep mensen heeft er mede voor gezorgd dat het korte tijd leek dat een spuitvrije zone van 50 meter tussen lelieteelt en resp. Bewoning, recreatieve bewoning en Natura 2000-gebieden in het bestemmingsplan buitengebied zou worden opgenomen.

9.2.1 spreken met één stem

Hardenberg heeft een vergaande bestuurlijke samenwerking met de gemeente Ommen.

De naastliggende gemeente Ommen kende al zo’n soort constructie, die in feite veel verder ging dan zonerings. Er zijn daar in het bestemmingsplan buitengebied gebieden met natuurlijke waarde aangewezen, waar bollenteelt helemaal verboden is. Dus leek het oorspronkelijke concept van Hardenberg met die 50-meter zone voor die typen gebieden een goede stap in de richting van de Ommense oplossing. Jammer genoeg is de verantwoordelijk wethouder teruggekrabbeld. Na behandeling van dit punt in de vergadering van de gemeenteraad, waar stichting Bollenboos insprak (evenals Natuur en Milieu Overijssel, de Werkgroep bollenteelt Hardenberg, een imker en een bewoner die zorgen had om zijn vier maanden oude kind) besloot de wethouder deze 50-meter zone alleen nog maar te laten gelden voor opgaande bomenteelt (die er in tegenstelling tot de bollenteelt bijna niet is in de gemeente Hardenberg...). Hij ging helemaal mee met de eveneens insprekende bollenboer en de LTO-vertegenwoordiger,

die betoogden dat bestaande generieke regelgeving al wel volstaat en dat omwonenden en telers er geval voor geval samen wel uit moesten kunnen komen. 'Maatwerk' noemde hij dit. Teleurstelling op een groot deel van de publieke tribune en uitwisseling van hartelijkheden tussen de wethouder en de opgeluchte belanghebbenden aan agrarische zijde waren het resultaat. Zoals we op gemeentelijk niveau vaak zien, in gebieden waar de agrarische bedrijfstak sterk vertegenwoordigd is, ook in de politiek, spreken beide partijen dezelfde taal. Soms letterlijk. De gemeente Westerveld in Drenthe is voornemens een voorlichting door LTO aan de omwonenden te laten geven. Wie moet er boven de partijen staan? Kunnen we deze overheden wel een rol laten spelen bij de 'tussentijdse maatregelen' die u in uw rapport voorstelt? De communicatie die tot nu toe door de gemeente Westerveld aan omwonenden is geleverd, is knip en plakwerk uit LTO brochures en Rijkswebsites, die ook CTGB gegevens leveren. Met andere woorden lokale overheid en de landbouwsector geven exact dezelfde informatie. Wij vinden dat het beter en eerlijker is als maatregelen op nationaal niveau geconstrueerd worden. Generiek is prima, maar dan wel relevant. Dat voorkomt dat er locale en regionale verschillen ontstaan in de omgang met omwonenden al naar gelang de politieke samenstelling van gemeenteraden. Wij zouden graag zien dat uw rapport aanleiding geeft om maatregelen nationaal vorm te geven.

9.2.2 verdragende werking van uw rapport

Ofschoon uit uw conceptrapport nog niet geciteerd mag worden noch ernaar verwezen, bleek tijdens de zitting van de gemeenteraad in Hardenberg dat zowel leden van die raad als de wethouder hun beslissing om niets te ondernemen met betrekking tot de positie van lelieteelt in het bestemmingsplan buitengebied zich baseerden op uw rapport. Er werd naar uw conceptrapport verwezen er werden losse uitspraken uit gehaald en er werd geconcludeerd dat pas iets ondernomen moet worden nadat het door u voorgestelde onderzoek klaar is. Op deze manier zien we dat uw conceptrapport, waarvan de strekking in feite zeer gunstig is voor omwonenden, remmend werkt op maatregelen die overheden kunnen treffen in het hier en nu. We zouden graag willen dat uw uiteindelijke rapport zo gesteld wordt dat het niet kan worden opgevoerd als reden om niets te doen. We hopen dat uw formuleringen overheden handvatten bieden om hun zorgplicht per direct uit te voeren. Bovendien zou het wat ons betreft duidelijk naar voren moeten komen dat de wetenschappelijke onzekerheid geen reden mag zijn niet het voorzorgsbeginsel te hanteren. Het valt ons niet gemakkelijk hiernaar te verwijzen, maar de omgang met de Q-koorts heeft ons wat dat betreft een dure les geleerd.

§10 over de voorgestelde onderzoeksmethode en onderzochte stoffen

1. U kiest voor een blootstellingsonderzoek. U laat echter open bij welk niveau van blootstelling een gezondheidsonderzoek wordt uitgevoerd. Is dat bijvoorbeeld bij een verdubbeling van de achtergrondwaarde in de lucht of pas bij een normoverschrijding? Bollenboos geeft voorkeur aan de eerste. Als gekozen wordt voor het tweede vraagt dat wederom van ons omwonenden een enorme inspanning (vrijwillig en ongefaciliteerd) om na te gaan in hoeverre bestaande normen adequaat de situatie van een omwonende incorporeren.
2. belangrijk is om bewoners mee te laten denken. Juist kritiek op de onderzoeksopzet vanuit omwonenden is erg waardevol. Omwonenden dient een serieuze stem te worden gegeven. Dit is juist de meest kritische groep. Effect kan ook zijn dat resultaten beter geaccepteerd worden.

3. de blootstellingskant is redelijk zeker in kaart te brengen. Bij modellen dienen wel aannames te worden gedaan. Over de blootstellingsnorm bestaan meer onzekerheden. Een chemisch gewasbeschermingsmiddel kan uiteenvallen in 25 metabolieten.

4. het blootstellingsonderzoek dient een systematische en transparante opzet te hebben. Verwachtingsmanagement is in deze wel belangrijk. Wanneer is de veiligheid van omwonenden gewaarborgd? Als de resultaten van het blootstellingsonderzoek er zijn, zijn we vele jaren verder.

10.1 6-chloor nicotinezuur

Er wordt gesproken over een tiental middelen waar het onderzoek zich op gaat richten. Wij zouden in dit geval willen pleiten om het onderzoek ook te richten op 6-chloor nicotinezuur in urine. Deze stof is een afbraakproduct dat in alle verschillende neonicotinoïden toont. Met dit ene middel is de hele familie van neonicotinoïden op te sporen.

§11 volksgezondheid

Hoewel we uiteraard oog hebben voor de problemen die chemische gewasbeschermingsmiddelen voor de natuur en het landschap opleveren en we ons graag solidair tonen met natuur-en milieubeschermers, is het niet zo, zoals in uw rapport over ons gesteld, dat wij voortkomen uit Milieufederatie Drenthe. Bollenboos is op eigen initiatief en kracht ontstaan, weliswaar met raad van MFD terzijde gestaan. Wij komen primair op voor de gezondheid van omwonenden en bepleiten dat we in Nederland moeten kunnen wonen in een gezonde en veilige leefomgeving. Chemische gewasbeschermingsmiddelen en het gebruik ervan zoals nu de praktijk is vinden wij met ons streven niet verenigbaar.

§12 atmosferische verspreiding van gewasbeschermingsmiddelen

In het jaar 2000 heeft u een rapport uitgebracht, dat in veel opzichten, vergelijkbaar is met het nu voorliggende concept-rapport dat heette: **“Atmosferische verspreiding van Gewasbeschermingsmiddelen”**

Een ecologische risico-evaluatie Pagina's 9-12 Samenvatting, conclusies en aanbevelingen

U schrijft daarin:

“Het omvangrijke gebruik van chemische gewasbeschermingsmiddelen resulteert in de alomtegenwoordigheid van deze stoffen in lucht en regenwater en in hun verspreiding via de atmosfeer over grote gebieden. De atmosferische belasting die hiervan het gevolg is, treft ook gebieden buiten de onmiddellijke omgeving van de toepassingsplaatsen. Ze is enkele orden van grootte lager dan de aanvoer op de behandelde percelen zelf en ten minste een à twee orden van grootte lager dan de belasting van de aangrenzende bermen, kavelsloten en dergelijke. Over de ecologische betekenis van deze atmosferische aanvoer bestaat nog veel onzekerheid. De kwaliteit van het regenwater voldoet echter dikwijls niet aan op toxiciteitsgegevens gestoelde normen voor de kwaliteit van het oppervlaktewater. Daarom acht de commissie ecologische schade buiten de onmiddellijke omgeving van de behandelde percelen niet uitgesloten. Mede gelet op de grootschaligheid van het probleem vindt ze een inperking van de risico's van atmosferische verspreiding aangewezen om de instandhouding van natuurwaarden te waarborgen. De meest doeltreffende manier is vermindering van het gebruik van chemische gewasbeschermingsmiddelen,

maar aanscherping van het toelatingsbeleid is eveneens nodig. Dit beleid is nu alleen gericht op het beperken van de milieuschade op en rond de behandelde percelen als gevolg van de rechtstreekse toediening en depositie van druppels spuitvloeistof op de naastgelegen kavelsloot. Dat is echter, naar de mening van de commissie, onvoldoende om schade op grotere afstand ten gevolge van atmosferische verspreiding te voorkomen. Het feit dat uit die verspreiding een relatief geringe belasting resulteert, doet daar niets aan af.”

Verderop schrijft u:

“Het blootstellingspatroon ten gevolge van atmosferisch transport wijkt namelijk aanzienlijk af van dat door rechtstreekse toediening of drift van druppels spuitvloeistof. Het wordt gekarakteriseerd door een chronische blootstelling aan, mogelijkerwijs, een heel scala van gewasbeschermingsmiddelen.”⁵

Het is bijna zo dat je overal waar staat ‘natuurwaarden’ je kunt lezen omwonenden, of zien we dat verkeerd? Wij vragen u met klem uw eerdere bevindingen in ogenschouw te nemen bij de samenstelling van het uitendelijke rapport ‘Gewasbescherming en Omwonenden.’

Omwonenden worden dus niet in voldoende mate beschermd als ze worden gevrijwaard van blootstelling aan (druppel)drift. Zoals we al eerder zeiden, niet ongewenst besprenkeld te worden met gewasbeschermingsmiddelen lijkt ons niet meer dan normaal. Echte bescherming vraagt om verdergaande maatregelen zoals grotere afstanden tussen bewoning, zorginstellingen, scholen waterwingebieden en, zoals uw rapport uit 2000 al ondersteunt, kwetsbare natuurgebieden. Daarnaast een verscherpt toelatingsbeleid met oog voor omwonenden en voor de opgroeiende mens relevante onderzoeksmethoden.

Tenslotte:

We willen nogmaals benadrukken dat we de uitkomsten in uw concept-rapport als zeer ondersteunend voor de belangen van omwonenden ervaren. Niet alleen geeft u ons het gevoel gehoord te worden, we zien ook in uw bevindingen dat ze geheel los van onze zorgen tot stand zijn gekomen. Met andere woorden: we zien dat u niet uit sympathie voor onze standpunten, maar wetenschappelijk hebt geredeneerd. Dat is goud waard.

In bovenstaande reactie op uw concept-rapport hebben we u steeds willen uitnodigen te zien waar aannames of juist uitkomsten relevanter zouden kunnen worden gemaakt voor de situatie van omwonenden. Aan het einde van bijna alle paragrafen en sub-paragrafen staat omschreven hoe uw bevindingen specifiek geformuleerd zouden kunnen worden, zodat omwonenden in de tijd die zal verstrijken eer er onderzoeksresultaten liggen -de ‘tussentijd’- beter beschermd worden. Daarnaast hebben we geprobeerd met betrekking tot onderzoeksmethoden en onderzochte stoffen, voor zover mogelijk aan te scherpen. Vanzelfsprekend hopen wij, net zoals waarschijnlijk de andere betrokken partijen, dat die ‘tussentijd’ zo kort mogelijk duurt. Meetbare verbeteringen zouden bestaan in bijvoorbeeld het regelen van realistische spuitvrije zones, die niet zijn gebaseerd op wat economisch wenselijk lijkt te zijn, maar op wetenschappelijke gegevens. Die laatste zouden wellicht kunnen worden gebaseerd op het Britse blootstellingonderzoek of op uw eigen. Wij hopen dat uw uiteindelijke rapport niet al te lang op zich laat wachten en zal bijdragen aan een coëxistentie die voor alle partijen acceptabel

---

⁵ Atmosferische verspreiding van gewasbeschermingsmiddelen, GR 2000, pp-9-12

kan zijn. Acceptabel betekent dat risico's die de blootstelling aan chemische gewasbeschermingsmiddelen in de leefomgeving eerlijk, transparant, gedifferentieerd naar teelt en middel onder ogen worden zien en op zeer korte termijn aanmerkelijk verkleind.

We zitten nu, oktober 2013, ongeveer in de oogsttijd voor veel teelten. Laat het seizoen van 2014 gezond voor iedereen beginnen.

Namens Stichting Bollenboos

Wim van Dalen
Bram Verhave
Rodina Fournell

Namens bewonersgroep Bloemberg – Veeningen

Jan Dielissen
Albert Schoppink

www.bollenboos.nl